

Paradigmaváltó könyv a középkori magyar joggyakorlatról

Tringli István: *Hatalmaskodások a középkori Magyarországon*. ELKH BTK TTI, Bp. 2022. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) 643 o.

Tringli István (sz. 1960) középkorkutató annak a nemzedéknek a tagja, mely a rendszerváltás környékén színre lépve megújította a magyar medievisztikát, és amely jelenleg is, javakorabeli korosztályként, meghatározó szerepet visz annak életében. Ő maga immár harminc esztendeje a budapesti Történettudományi Intézet munkatársaként, illetve – ezzel párhuzamosan, megszakításokkal – a Miskolci Egyetem oktatójaként végzi a nagyközönség előtt talán nem annyira reflektorfényben álló, ám annál elmélyültebb munkáját. Ha közleményei számát tekintve nem is olyan termékeny, mint némelyik pályatársa (pl. Kristó Gyula, Zsoldos Attila vagy C. Tóth Norbert), szakmai tevékenysége meglepően sokszínű, és számos klasszikussal gazdagította kutatási területeit. Sokak által kedvelt, újszerű összefoglalót írt Magyarország 1440–1541 közti történetéről; bő regesztákban közzétette a Perényi család levéltárának középkori okleveleit; elkészítette Pest vármegye monográfiájának késő középkori fejezetét, továbbá Sátoraljaújhely várostörténeti

atlaszát; és még a diplomáciatörténet mezején is eredményesen kalandozott az 1515. évi Jagelló–Habsburg kettős házasságkötés történetének feldolgozásával. Az Engel Pál-émlékkötetbe írt tanulmánya máig a legjobb összefoglaló a középkori vármegyék fejlődéséről és működéséről, a középkori oklevelek kiadását tekintve pedig jelenleg is a 2000-ben megjelentetett tanulmánya számít irányadónak.

Szakmai berkekben mégis elsősorban jogtörténészként szokás őt számontartani. Ez irányú érdeklődése már önmagában is hiánypótló, hiszen e tudományterületet a 20. század második felének historikusai látványosan elhanyagolták. Pedig – Clemencau-t és De Gaille-t parafrázálva – a jogtörténet túl komoly dolog ahhoz, hogy jogászokra bízhatnánk. A történeti idők jogrendszereit kutató jogtudósok ugyanis – tisztelet a kivételnek – tapasztalataim szerint képtelenek túllépni egyfajta ahistorikus szemléleten. Emiatt hajlamosak merev, jól körülhatárolt, fix jelentést tulajdonítani az egyes fogalmaknak, a kihirdetett törvényeket pedig hatálytalanításukig

Hegyí Géza (1981) – történész, tudományos munkatárs, EME, Jakó Zsigmond Kutatóintézet, Kolozsvár, hegeza@gmail.com

<https://doi.org/10.36373/em-2024-1-9>

érvényesnek tekintik. Ezzel szemben a vérbeli történész eszme- és társadalomtörténeti kontextusba helyezi a fogalmakat, és számol a jelentéstartalmuk folyamatos változásával. Tudja, hogy az írott törvények mögött láthatatlanul meghúzódik a szokásjog egész rendszere; előbbieket csak a különlegesebb eseteket szabályozzák, és hallgatólagosan érvényüket veszítik, ha időről időre meg nem erősítik őket.

Azoknak, akik munkásságát figyelemmel kísérték, feltűnhetett, hogy az utóbbi időben látványosan megszorodtak Tringli Istvánnak ilyesféle, a magyarországi középkori joggyakorlat kérdéseit értőn boncolgató írásai. A szorgos és hosszúságos kutatómunka végül a középkori hatalmaskodásokról szóló, nagylélegzetű monográfiában öltött testet 2022-ben, miután a szerző a szöveg kéziratával már 2020-ban akadémiai doktori címet szerzett.

A mű olyan jelenséget elemez, melyvel a középkor kutatója lépten-nyomon találkozódik. A döntően oklevelekből álló magyarországi forrásanyag legalább fele bíráskodással kapcsolatos, és e kategórián belül vélhetően többséget képeznek a hatalmaskodási ügyekben kelt különféle iratok a tiltakozásoktól és idézések-től kezdve a vizsgálatokig, valamint az ítélet- vagy egyezséglevelekig. A szerzőnek tehát ahhoz, hogy helytálló megállapításokat tehessen az egyes jogi eljárások és képzetek történetére, óriási mennyiségű forrásanyagot kellett áttekintenie és kicéduláznia. A mű nagysága azonban nem elsősorban az impozáns méretű adatgyűjtésben rejlik, hanem forradalmian új szemléletében, és abban, ahogy ezt módszeresen, minden részletre kiterjedően

érvényre juttatja a téma minuciózus kidolgozása során.

Thomas Kuhn nagy hatású műve¹ óta szokás paradigmákról beszélni a tudománytörténetben. Ezek alatt a (többnyire öntudatlan) előfeltevések, szemlélet- és beszédmódok olyan együttesét értjük, amellyel egy adott (tudományos) közösség megközelíti kutatása tárgyát. Ha egy paradigma már gyakran vezet túlbonyolított magyarázatokhoz, vagy épp értelmezni sem képes bizonyos jelenségeket, válságba jut, és új „szemüvegre” lesz szükség. A váltás akkor sikeres, ha az új paradigma integrálja a meglévő eredményeket, és megoldással szolgál a korábbi anomáliákra, sőt olyan új összefüggésekre és jelenséghorizontokra is felnyitja a szemünket, amelyekről előzőleg sejtelmünk sem volt.

A történetkutatásban a paradigmaváltás gyakran fogalmak tisztázásához kötődik. A magyar medievisztikában ilyenek számít Kristó Gyula felismerése, miszerint az Árpád-kori *comitatus* egyaránt jelentett vármegyét és várispánságot, és ez alapján már megnyugtatóan rekonstruálhatta a korai vármegyék működését.² Ugyanígy oldotta meg a 11–13. századi magyarországi társadalom rétegződésének korábban reménytelenül kaotikusnak tűnő kérdését az, hogy Bolla Ilona a korabeli *libertas* fogalom kettős (abszolút és relatív értelemben vett) használatát feltételezte.³ E hermeneutikai fordulat nem magától értetődő: nagyfokú tudatosságot, alapos forrásismeretet és fejlett beleérző képességet igényel, hogy a történész a saját gondolkodásmódját és nyelvezetét hátrahagyva mintegy „belebújjon” régi emberek fejébe. Ha már sikerült tárgyát nem kívülről ráérőszakolt

1 | Thomas S. Kuhn: *The Structure of Scientific Revolutions*. University of Chicago Press, Chicago 1962.

2 | Kristó Gyula: *A vármegyék kialakulása Magyarországon*. Magvető, Bp. 1988.

3 | Bolla Ilona: *A jogilag egységes jobbágyosztály kialakulása Magyarországon*. Akadémiai, Bp. 1983. (Értekezések a Történeti Tudományok Köréből. Új sorozat 100.).

elméleti keretben szemlélnie, gyakran megtapasztalhatja, hogy az adatok „helyükre zökkennek”, a jelenség „átláthatóvá válik”, akárcsak egy ültetett erdő; a korábban egymással versengő, egyaránt jogosultnak tűnő magyarázati kísérletek pedig a „sajátrendszer” felismerésével hirtelen sülyesztőbe kerülnek, tudománytörténeti kuriózummokká válnak.

Hasonló fogalmi tisztázás képezi az itt tárgyalt mű alapkoncepcióját is. A korábbi történetírás – legyen szó akár romantikus, akár pozitívista, akár marxista, akár antropológiai szemléletű vagy posztmodern szerzőről – a hatalmaskodás fogalmát azonosnak vette az erőszakéval, és olyan kifejezésekkel társította, mint „feudális anarchia”, „magánháború” vagy „vérboszszú”. Tringli viszont arra az álláspontra helyezkedik, hogy a kor gondolkodásának megértéséhez változtatni kell a fókuszon. Rámutat arra, hogy a 18–19. század előtt az erőszakot a társadalom – bizonyos körülmények között – magánszemélyek részéről is jogosnak fogadta el, sőt egyenesen elvárta. Hatékony rendvédelmi szervek híján a birtokosnak és családjának kötelessége volt megvédeni földjét vagy ahhoz kapcsolódó jogait, különben egyszerűen alkalmatlannak tekintették. A szerző ezt „törvényes önhatalomnak” nevezi. Ezzel szemben hatalmaskodásnak csak a *jogtalan* önhatalom számított, amikor az elkövető nem saját birtokát védi, hanem másét bitorolja. Hogy mi esik ebbe a kategóriába, az természetesen nézőpont kérdése volt, hiszen rendszerint mindkét fél meg volt győződve a maga igazáról: az elkövető jogos birtokvédelemnek, az elszenvető pedig értelmetlen pusztításnak állítva be a történeteket.

Fontos az a felismerés is, hogy egy hatalmaskodás sosem öncélúan következett

be, hanem a háttérben legtöbbször egy birtokvita áll (még ha ezt a panaszos többnyire el is hallgatja).⁴ Ennek tulajdonítható, hogy az így induló peres eljárások nem büntetőjogi, hanem – mai fogalmaink szerint – „polgári” ügynek számítottak. A történésznek azzal is számolnia kell, hogy egy adott, „hatalmas tett” gyakran csak válasz egy korábbira (ha nem is maradt fenn erre konkrét forrás), hogy sokszor nem járt tényleges erőszakkal (még ha az oklevelek bombasztikusan is fogalmaznak), és hogy szinte mindig egyezséggel zárult (akár az ítélethezatal után is).

A fenti alapvetések mellett még számos megfontolandó módszertani megjegyzést találunk mind a bevezetőben, mind a kötet további részeiben. A szerző tudatában van a megtörtént cselekedet és a forrás közti távolságnak, aminek minden kutatót óvatosságra kell készítenie (16. o.).⁵ Gyakran emlékeztet arra, hogy a forrásokban olvasható panaszok nem vehetők készpénznek, hiszen ezek minden esetben szubjektív, pártos, elhallgatásokkal élő beszámolók (28, 169, 171, 250, 356. o.). Figyelmeztet arra, hogy sem a középkori bírák, sem a törvényhozók nem törekedtek a szabatos, kimerítő fogalmazásra, felsorolásaik inkább csak a kiegészíthető példatár szerepét játszották (140, 152. o.). Olyan elméleti kérdéseket is felvet, hogy miként lehet eljutni a kifejezésektől a jelenségekig, és utóbbiak esetében hány elem egyezése szükséges az azonosság kimondásához (14. o.).

Elteltekintve a kutatástörténetet is tartalmazó bevezetőtől, valamint az állami erőszak-monopólium kialakulását felvilágosító utószóttól, a könyv négy nagy fejezetre oszlik. Az első (és egyben legrövidebb) fejezet a forrásadottságok áttekintése után az önhatalom törvényes formáit ismerteti.

4 | „A hatalmaskodás nem más, mint egy jogvita folytatása más eszközökkel.” (341, lásd 488. o. is)

5 | „A történész csak a forrásokat ismeri, több száz éve meghalt emberek fejébe nem láthat bele.” (393. o.)

Eszerint a birtokosnak társadalmilag elismert joga volt, hogy nem fizető adósa (vagy társai) javait lefoglalja (*arrestatio*, *repressalia*), a jogtalanul legeltető vagy erdőlő szomszéd jobbágyokat megveresse, és három napra elzárja, illetve birtoka elfoglalóját egy éven belül elűzze (utána már csak bíróság előtt kereshette igazát).

A második fejezetben a hatalmaskodással kapcsolatos kifejezések fejlődését követhetjük nyomon. A későbbi terminológia elemei már a 11. századi törvényekben megjelennek, de összefoglalóan csak a 13. század végétől minősítik azokat dúlásnak (*destructio*), majd hatalmaskodásnak (*destruere*), majd hatalmaskodásnak (*destruere*), majd hatalmaskodásnak (*destruere*), utóbb *potentialiter* elkövetett cselekményeknek. Jogelméleti szempontból fontos határkő a hatalmas tett (*actus*) és hatalmas tény (*factum*) fogalmi megkülönböztetése az 1340-es évektől. A 15. századtól beszélnek külön kis és nagy hatalmaskodásról, ennek jelentése azonban változott: az 1435. évi dekrétumban az elkövetés időpontja volt a fő kritérium (ti. ami egy évnél frissebb, az a nagy és új hatalmaskodás), az 1486. évben viszont már a cselekedetek súlya (eszerint a kisebb, külterületen történt hatalmaskodásokat a megyei hatóság is elbíráhatja).

Terjedelmes rész tekinti át a hatalmaskodások fajtáit és a hozzájuk kapcsolódó különféle kérdéseket (résztvevők, időpont, fegyverek, szimbolikus gesztusok stb.) – valamennyit számos korabeli, azon belül pedig sok erdélyi esettel példázva. A szerző részletesen ismerteti az erdei és mezei kártételeket, a halászhelyeknél, malmoknál, vámoknál, vásárok idején, jobbágyköltöztetések és úti lefoglalások során elkövetett hatalmaskodásokat, valamint a birtokfoglalásokat (ideértve a határjelek lerombolását). Mindeközben

káprázatos életszerűséggel villan fel a korabeli gazdálkodás megannyi vonása (pl. az erdőlés [„faizás”], halászat és malomhasználat apró részletei). Megtudhatjuk, hogy a határfolyón fekvő szigetek haszna a szomszédos birtokosokat közösen illette (267. o.), a meder megváltozásával pedig a határ is megváltozott (214, 219. o.). Érdekes adalék a gyűjtogatások kis száma, amely azzal függhet össze, hogy az önjelölt birtokosok egyike sem akarta elpusztítani vélt jószágait (276–277. o.). Az erőszakkal való fenyegetés önmagában is hatalmaskodásnak számított (273. o.); a tényleges erőszak megjelenése pedig nem a vizsály típusától vagy a tét jelentőségétől függött, hanem inkább az események pillanatnyi alakulásától (268, 282. o.). A konfliktust olykor az egymást keresztelő jogok (pl. szabad úthasználat vs. vámjog) megléte tette elkerülhetetlenné.

A negyedik, leghosszabb fejezet tárgyalja a hatalmaskodások elsímítésének módjait. A fő cél, mutat rá a szerző, mindig az eredeti állapot helyreállítása (*reformatio*) volt.⁶ E szempontból a legjobban dokumentált útnak a pereskedés számít, melynek szövevényes menetrendjét és a vele kapcsolatos szabályokat a szerző minden részletre kitérve, nagy tárgyismerettel és értő szemmel követi végig. Rámutat arra, hogy a pert éppúgy a béke megbontásának tekintették, mint a hatalmaskodást, ezért a felperes felelőssége nagyobb volt, és mindig készen kellett állnia a bizonyításra (349. o.). Olvashatunk a tiltakozásról és eltiltásról, mint amelyek jogfenntartó nyilatkozatként megakasztják az elévülést (ti. 32 év hallgatás után már nem lehet perelni az elbirtokolt jószágért, 391. o.), az ügyvédvállásokról, a kereset benyújtásáról. Fontos eredmény

6 | Ennek kapcsán fontos kitérő, hogy az újítás a *reformatio*-val ellentétes, negatív töltetű fogalom volt (344. o.), és a korszak „nyelvi korrektsége” megkövetelte, hogy a mai értelemben vett reformokat is a „káros újítások” megszüntetéseként keretezzék (347–348. o.).

az illetékes bíróságok azonosítása: a hatalmaskodási ügyeket 1290-ig inkább a nádor, 1290–1464 között az országbíró, majd a személynök (továbbá a melléktartományokban a bán, illetve a vajda) előtt tárgyalták. (Az országbíró esetében viszont téves az a megállapítás, hogy nem hozhatott ítéletet erdélyi ügyben, vö. 492. o.) Tisztázó jellegű az idézések rendszerének fejlődését bemutató alfejezet is, amelyben nyomon követhetjük a *citatio*k számának hétről egyre csökkentését 1331 és 1439 között, továbbá a velük kapcsolatban bevezetett, a pereskedés rövidítését célzó számos – 1444., 1458., 1498. stb. évi – újítást. Szó esik a bizonyítás különféle formáiról: a per kezdete előtt a formális jellegű, két hiteleshely és egy megye által tartott egyoldalú vizsgálatról, valamint az 1397–1486 között alkalmazott kikiáltott közgyűlésekről, a per közbeni közös vizsgálatokról (mindkét fél részvételével), valamint a végső bizonyítási módokról (próba, párbaj, tisztító és fejre teendő eskü, oklevelek – utóbbiak szerepe kevésbé jelentős hatalmaskodási ügyekben [456. o.]). Az ítélethozatal kapcsán kidomborítja az 1298-ban bevezetett kettős büntetés elvét, mely együtt emlegeti a pervesztes fél fej- és jószágvesztését, de amelyről kiderül, hogy valójában vagylagos értelmű (vagyis csak egyik érvényesült, és az is csak elvben, mert mind a legfoglalt birtok, mind az emberi élet kiváltható volt pénzzel). Mindeközben olyan részletkérdésekre is kitér, mint az oktávák tényleges kezdési ideje (399–400. o.), a tárgyalás helyszíne (411. o.), a perek tárgyalási sorrendje (413. o.), a perfelvétel koreográfiája (414–415. o.), az eskütársak száma és státusa (449–450. o.) stb. Végül szó esik az egyezségekről is mint az összes elsimítási módszer végső, tartós békét hozó céljáról, amelyet épp ezért per nélkül, per közben, sőt ítélet után is meg lehetett kötni.

Bizonyos vagyok abban, hogy ez a fejezet korszerű összefoglalóként fel fogja váltani Hajnik patinás monográfiájának⁷ vonatkozó részeit. Mindenesetre jómagam, húsz év szakmai tapasztalattal a hátam mögött, sok száz bírói oklevél elolvasása után, számos mozzanat értelme felől csak Tringli könyvének az olvasása közben világosodtam meg, más jelenségeknek pedig a pusztá létére is ez nyitotta fel a szememet.

Mind a harmadik, mind pedig a negyedik rész vége felé a szerző jelentős teret szentel a királyi birtokokról kiinduló hatalmaskodások sajátosságainak taglalására. Az eddig is sejthető volt, hogy a megyék, illetve a központi és regionális bíróságok szemszögéből a királyi uradalmak csaknem láthatatlanok, mintha egyfajta törvény feletti státust élveznének. Ennek okára viszont csak ut e mű olvasása ébresztett rá: tudniillik, hogy a király személye nem perelhető, így a földesurasága alatt élő népek és tisztségviselők sem vonhatók felelősségre a hagyományos úton, uruk megidézésével. Ilyen esetekben „közigazgatási” megoldást alkalmaztak: a panasz orvoslása végett a királyi udvarból (nem a *curiából*, hanem az *aulából*!) küldtek a megfelelő honorbirtokosnak eltiltó parancsot – amelyet az vagy megszívlelt, vagy nem, hiszen egyúttal a királyi jogok védelme is kötelessége volt. A királyi *hospesek* ugyanakkor saját jogon perelhetők voltak a bírói közgyűléseken. (Érdekes felvétel, miszerint ez utóbbiak elhalásához az előbbi tömegek megfogyatkozása is hozzájárulhatott [528. o.]

Tévedne azonban az olvasó, ha a fenti – hosszadalmasnak ható, de csak mutatóványszerű – felsorolás alapján afféle belterjes szakmunkának vélné Tringli *opusát*. A szűken vett téma mintaszerű kifejtése mellett számos, nem szorosan idetartozó,

7 | Hajnik Imre: *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyes-házi királyok alatt*. MTA, Bp. 1899.

de társadalom- vagy kultúrtörténeti szempontból érdekes adalékot is tartalmaz. Megismerhetjük belőle a *Szélről legeljetek* című gyerekdal eredeti, mezei kártételekhez kapcsolódó értelmét (64. o.). Leszögezi, hogy sem a hatalmaskodások során emlegetett lemeztelenítés, sem pedig a lovak szügyével való lökdösés nem tekinthető a nemi erőszak szemérmes megnevezésének (209, 272. o.); *hereticusok* alatt viszont a kor forrásai általában nem eretnekeket, hanem a szexuális normák megszegőit (homoszexuálisok, vérfertőzők, házasságtörők) értették (152. o.). Tisztázza, hogy a „félegyház” fogalma olyan, elpusztult településen fekvő templomromot jelölt, amelyen (és a hozzá tartozó földeken) a szomszéd falvak fele-fele arányban osztoztak (172. o.), és egyúttal elutasítja Szabó István véleményét, miszerint a középkori nagyarányú pusztasodásban a hatalmaskodások komolyabb szerepet játszottak volna (283–285. o.). Érdekesnek találom azt a megjegyzést is, miszerint a háromtagú felsorolások azért gyakoriak (és már csak azért sem tekinthetők teljesnek), mert ez valójában egy mnemotechnikai módszer volt (140. o.). Fontos megemlíteni még, hogy a magyar társadalom nem ismerte a vérbosszú intézményét (270. o.).

Nem egy alkalommal köztörténeti kérdésekben is állást foglal. Rámutat arra, hogy a 11. századi törvények, bár formailag a Karoling-kori határozatokat követik, tükrözik a hazai valóságot; továbbá nem egyszerre keletkeztek, hanem egyedi ítéletek lecsapódásai, amelyek tanulságait utóbb fűzték fel a ma is olvasható sorrendbe (75–76, 85. o.). Értelmezi a „zavaros idők” (*disturbium*) fogalmát, és ismerteti, hogy hivatalosan, a közvetlen utókor szemében mely időszakok számítottak ilyennek (331–335. o.). A magyarországi tisztségviselők

esetében is feltételezi a hivatalvásárlás elterjedt gyakorlatát (322–323. o.). Elutasítja azt a vélekedést, hogy a nádori cikkekben említett követek, akiket a nádor a király hiányában fogadhat, külföldi diplomaták lennének:⁸ szerinte valójában hazai panasztevőkről van szó (519. o.). Többször is cáfolja azt a hagyományos nézetet, mely a késő középkort a rendiség és a központosítás küzdelmeként értelmezi; hibának tartja előbbi összemosását a köznemeséggel, utóbbit pedig Mátyás korára értelmezhetetlennek véli. Kiáll amellett, hogy a magyar állam intézményesen soha korábban nem volt olyan erős és hatékony, mint a sokszor lesajnált Jagelló-korban (amit az ekkor zajló jogi kodifikáció is tükröz) (125, 159, 576, 585. o.).

Legfontosabb eredménye e téren viszont kétségtelenül az 1298. évi törvények szövegéhez csatolt, úgynevezett „keltezetlen tanácsi határozat” véglegesnek tűnő datálása. A Gericcs József által 1300 tájára, Szilágyi Loránd által 1315–1317-re, Engel Pál által 1400 körülre tett gyűjteményről a benne előforduló jogi kifejezések (és különösen a kikiáltott közgyűlés jellegzetességei) alapján Tringli kimutatja, hogy 1439–1440 fordulóján állfították össze (127, 383, 427–428. o.).

Az ismertett mű nem könnyed olvasmány: szinte minden bekezdése lényegi közlést tartalmaz, amelyek befogadása, megemésztése lassítja az olvasást. A tömörséget feltehetően az is megkívánta, hogy a könyvet szerzője terjedelmileg észszerű kereteken belül kívánta tartani. Tringli – már csak a téma jellege miatt is – nem ír olyan fesztelenül és olvasmányosan, mint a méltán népszerű Engel Pál vagy Zsoldos Attila, de távol állnak tőle a mályuszi körmondatok vagy Szűcs Jenő elvont gondolatmenetei is. Rövid,

8 | Vö. C. Tóth Norbert: *A Magyar Királyság nádora. A nádori és helytartói intézmény története (1342–1526)*. MTT–BTK TTI, Bp. 2020. (Századok Könyvek) 317.

egyszerű mondatokat és feltűnően tiszta magyar nyelvezetet használ – ami jogtörténeti témában korántsem magától értetődő. A latinizmusokat és a jogi műszavakat kifejezetten kerüli, helyettük inkább régi magyar jogi kifejezéseket elevenít fel, vagy tájszavakat emel be. Mindezek segítségével a lehető legvilágosabban, legegyszerűbben és mégis szabatosan bontja ki a bonyolult elméleti kérdéseket is.

Összességében elmondható, hogy jól-lehet a középkorkutatás az utóbbi harminc évben fénykorát éli tájainkon, és számos kiváló szakmunkával lettünk gazdagabbak, a Tringli könyvéhez hasonló alapos, átfogó és szemléletformáló műre kevés példát lehet felhozni. Az egyházi közéletre,⁹ a magyar „rendi államra”¹⁰ vagy a Jagelló-kor megítélésére¹¹ vonatkozó paradigmaváltó nézetek egyelőre inkább csak

vázlatszerűen, résztanulmányokban nyertek megfogalmazást, jogtörténeti témát pedig hasonló alapossággal, monografikus méretekben legutóbb Bónis György dolgozott fel – jó fél évszázada.¹² Nem túlzás tehát kijelenteni, hogy ez a mű nemcsak a Tringli munkásságát megkoronázó *opus magnum*, hanem párját ritkító teljesítménye a magyar medievisztikának is. Aki az eljövendőkből középkorkutatásra adja a fejét, aligha teheti meg, hogy ne rágja át magát rajta, és ne sajátítsa el szemléletét, módszertani útmutatásait. Témája okán nemzetközi szempontból is érdeklődésre tarthat számot, így egyetértek a kézirat opponenseivel abban, hogy kívánatos lenne mihamarabb lefordítani angol, német vagy francia nyelvre.

HEGYI GÉZA

9 | C. Tóth Norbert: A „mályuszi modell” érvényessége: vissza az alapokhoz? In: *Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században*. Szerk. Varga Szabolcs, Vértesi Lázár. Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola, Pécs 2017. (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis XVII.) 11–34.

10 | Pálosfalvi Tamás: Monarchia vagy rendi állam? Gondolatok a késő középkori magyar állam jellegéről. *Századok* 154. évf. 2020/1. 135–182.

11 | Vö. Kubinyi András, Neumann Tibor, C. Tóth Norbert és mások tanulmányaival.

12 | Bónis György: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Akadémiai, Bp. 1971.